

VINHUSETS KÆLDER

NÆSTVED

NÆM 1999:111

NÆSTVED MUSEUM 2000

NÆM 1999:111

Beretning for nødgravning i Vinhusets Kælder, Næstved

Stednavn: Vinhusets kælder
Journalnr.: NÆM 1999:111
Stednr.: 05.07.07
Sb.-nr: 38
Matrikelnr.: 198
Sogn: Næstved Sct. Peder
Herred: Tybjerg
Amt: Storstrøms (tidl. Præstø)
4cm-kort: 1512 IV SV

INDHOLD

UDGRAVNINGENS FORLØB	4
FELT B	4
FELT G	5
Konstruktion G1-3	6
Brandlag ?	7
Grube/fyldlag	8
Konstruktion G4-5	8
SAMMENFATNING	9
TEGNINGSLISTE	11
LAGLISTE (Felt B og G)	12
FOTOLISTE	14
PLANER	

UDGRAVNINGENS FORLØB

I forbindelse med en renovering og ombygning af "Hotel Vinhusets" kælder og køkken foråret 1999 blev der midlertidigt blotlagt hidtil ukendte fundamentsrester o.a. tilhørende de middelalderlige bygninger. Disse bygningsrester blev i løbet af anlægsarbejdet registreret inden de atter tildækkedes. Der var ikke tale om en egentlig udgravning, da middelalderbygningen med tilhørende strukturer er fredet.

Entreprenørarbejdet blev forestået af C. C. Bruun med ingeniør Søren B. Nielsen som tilsynsførende, mens arkitekt Leif Topsøe-Jensen fra Weidings Tegnestue stod for den overordnede planstyring. L. Topsøe-Jensen var endvidere, ifølge aftale med Skov- & Naturstyrelsen, ansvarlig overfor bygningsfredningen. Som landmåler benyttedes Aksel Jensen fra Toft & Malmskov, der blev betalt af bygherre.

Det arkæologiske overvågnings- og registreringsarbejde blev betalt og varetaget af Næstved Museum ved arkæolog Thomas Roland med hjælp fra Erik Lillienfryd og Peter Randrup. Undersøgelserne blev foretaget punktvis i løbet af anlægsarbejdet, med enkelte fulde undersøgelsesdage, nemlig: 8.-9. IV., 15.- 16. IV., og 5.-7. samt 10. V. 1999.

Undersøgelserne kan ses som en direkte fortsættelse af udgravningerne i kælderregionerne foretaget 1984-85, til hvis beretning der samtidig henvises for yderligere oplysning og baggrundsinformation (se NÆM 1984:700 og 1984:700/85). For ikke at bringe for megen forvirring i feltbetegnelser etc. benyttedes i 1999 en nomenklatur, der fortsatte det i 1984-85 anvendte system (jf. bilag).

FELT B

Middelalderligt trapperum etc.
(Feltbetegnelsen overført fra 1984)

Den første etape af renoveringsarbejdet omfattede genåbning af den middelalderlige indgang i den overhvelvede kælders sydøstlige hjørne. I denne forbindelse optegnedes profilerne ved den ene bevarede (nordlige) trappevange (der i mindre omfang viste sig forkert optegnet på den tidligere opstalt), samt den modstående jordprofil, beliggende umiddelbart bag den forsvundne sydlige trappevange.

Ved profiltegningen af sydlige vange (Plan I) benyttedes som fikspunkt den nordlige, store tærskelsten i døråbningen, helt ved hjørnet i nordøst (højeste punkt). Punktet blev ikke jævnført med DNN. I niveau 093 over dette fikspunkt blev det horisontale udgangspunkt til profiltegningen afsat. Ved den østre vange (Plan II) benyttedes som udgangspunkt den tidligere opstaltstegning, hvorfor niveauet herfor genbrugtes.

De to profiler gav begrænsede nye informationer, men godtgjorde dog, at både den middelalderlige kælder med trappe etc. og Vinhusets nuværende østmur opført mod Sct. Peders Kirkeplads i 1850'erne, tilsyneladende var fundamenteret i naturlig gruset, sandet undergrund. Denne kunne således følges helt til det moderne afretningslag for brolægningen, dvs. til et niveau knap 1,6 m over lokalt fikspunkt. Det kunne endvidere konstateres, at den middelalderlige anlægsgrube til kældermurværket havde stort set samme dimensioner som dette, idet nedgravningen sås umiddelbart, hvor murens bagside befandt sig.

Et par fyldskift (Felt B, Lag 4-5) havde mod vest umiddelbart lighed med opfyldet i en større nedgravning. Imidlertid syntes dens meget diffuse grænse mod øst, ligesom lagenes fuldstændig sterile karakter, at vise, at der blot var tale om et undergrundsfænomen.

FELT G

Nuværende køkkenregion
(Feltbetegnelsen oprettet 1999)

Ved opbrækningen af det gamle køkkengulv og nedlægning af udluftningskanaler samt diverse andre rør, blev der iagttaget middelalderligt murværk umiddelbart sydvest for den overhængede kælder. Dele af dette (Konstruktion G1) var allerede registreret ved undersøgelserne i 1985 (hér benævnt FI; jf. opstalt og fladetegning, vedlagt som bilag). Hér var det blevet foreslået, at dette murværk, der ligger skævt i forhold til den hvælvede kælder, kunne stamme fra det oprindelige rådhus, der i middelalderkilderne beskrives beliggende vest for Sct. Peder Kirke.

Der var derfor i Felt G krævet særlig forsigtighed, hvilket desværre ikke helt blev forstået af de dér arbejdende håndværkere. Om det således skyldtes almindelig uforsigtighed eller direkte modvilje mod fredningsbestemmelserne, kan være vanskeligt at afgøre, men ikke desto mindre blev flere dele af middelaldermurværk og fundament fjernet trods klare anvisninger om det modsatte. En kraftig destruktion af bl.a. murkonstruktion G4, beliggende ind mod forkælderen (Felt A) blev dog afværget, ved at omlægge rørforløbet.

I de to gravede rør-grøfter blev der under det moderne betongulvsfundament fjernet opfyldslag, der viste sig middelalderlige (Felt G, Lag 1-3), mens egentlige konstruktioner i princippet kun blev afdækket til første synlige niveau.

Som nævnt blev dog også dele af murværk/fundament fjernet. Dette gælder de to øverste skifter af konstruktion K1, der ses indtegnet på opstalten fra maj 1985 (tegn. nr. 0.6, jf. bilag); et par teglsten i G3 (hvoraf den ene blev gemt) samt nogle syldsten tilhørende G5. I to tilfælde, hvor konstruktionerne G3 og G5, der lå til gene for byggeriet, på uforklarlig vis var

blevet ødelagt umiddelbart efter aftale om påpasselighed, blev disse beordret rekonstrueret. Disse genindsatte sten er markeret på fladeplanen (Plan III).

De fremdragne konstruktioner blev fladetegnet i 1:20 (Plan III) og to af balkene ligeledes profiltegnet (Plan IV), hvilket bl.a. omfattede opstalt af G4's sydmur. Ved fladetegning registreredes de tre grøftområder enkeltvis, hvorefter de udsatte målepunkter (pkt. 1-6) ved hjælp af totalstation blev indmålt af landmåler og orienteret i forhold til bygningens kælderrum.

Som fikspunkt benyttedes målepunkt 6 (afsat på den store fundamentssten tilhørende konstruktion G5), der befandt sig 2,45 m over "sokkelkote 10.00", afsat på overkanten af den fremspringende base på den hvælvede kælders vestlige pilles sydøst del (jf. bilag).

Af landmåler blev ligeledes udsat niveaulinjerne til de to profiltegninger (niveau 2,26 m over nævnte sokkelkote 10.00), mens punkt 6 blev benyttet ved nivellering af fladen (fiks 1,56, dvs. = 4,01 over sokkelkote 10.00).

Der fremkom ingen genstandsfund i de fremdragne middelalderlige lag.

Konstruktion G1-3

Størstedelen af udgravningsgrøfterne i Felt G blotlagde elementer tilhørende G1-3, der formentlig er samhörende, omend funktionen er uklar.

G1 (= 1984:700/85 FI, s.d.) udgøres af en middelalderlig munkestensmur, oprindeligt bevaret i 16 skifter, tilsyneladende udelukkende lagt af løbere (jf. tegning af maj 1985). Som nævnt blev de øverste to bevarede skifter af denne mur fjernet af håndværkere ved renovationen af Vinhusets køkken. Der synes tale om en halvandenstens mur (ca. 40 cm), men konstruktionen var ikke entydig. Således syntes G1 at blive en smule bredere nær den nordlige grøfts sydlige grænse (jf. også profiltegning), hvilket dog muligvis kunne skyldes en udskridning af teglstenene. Ligeledes slører teglstenene i den mulige konstruktion G2 omridset af G1. Teglstenene var sat i kalkmørtel mens murkernen var et opfyld af gulliggråt forholdvist fint sand (Lag 5). Dette stod i modsætning til opfylden af parallelmuren G3, der bestod af leret sand (Lag 6-7).

Som omtalt i beretningen for gravningen 1985 ligger G1 (der svarer til 1985's anlæg FI) ikke orienteret som det øvrige bygningskompleks, men let drejet mod sydvest i forhold hertil, dvs. i stort set stik nordøst-sydvestlig retning.

Teglstenene i G2 var tilsyneladende forsætligt lagt, og in situ. Da der imidlertid ikke kunne udgraves omkring konstruktionerne, var det ikke muligt at iagttage om denne konstruktion stak dybere. Ej heller kunne det afgøres, om det omgivne "brandlag" (Lag 3) reelt omgav stenene i G2, der dermed blot ville være en del af fylden i Lag 3, eller om dette lag blot overlejrede G2's teglsten. Muligt er det således, at dette mærkelige påhæng til G1 er tilfældigt nedfaldne sten i Lag 3.

1,2-1,3 m vest for G1-2, og parallelt hermed, forløb konstruktionen G3. Der var ligeledes hér tale om en teglstensmur sat i kalkmørtel, mens murkernen var opfyldt af leret sand (Lag 6-7). Mod nord var der tilsyneladende kun tale om en enkeltstensmur (26-28 cm), hvoraf kun løbere var synlige, mens den i den sydlige udgravnings-grøft tydeligt fremstod som halvandenstens mur (ca. 44 cm), med en enkelt binder synlig. Hvorledes denne forskel skal opfattes lod sig ikke afgøre ved den sporadiske undersøgelse forholdene tillod. Det er dog sandsynligt, at der hele vejen er tale om en halvandenstens mur, der blot er bevaret til lavere niveau i vest, og dermed til dybere niveau dækket af brandlaget Lag 3. Dette kan bl.a. den meget skarpe afgrænsning af murfyldslaget (Lag 6) i profilen tale for. Er der imidlertid tale om en reel (funktionsbestemt ?) forskel i murens tykkelse, kan dette måske være med til at forstå situationen ved det tilsvarende punkt ved G1.

Umiddelbart op til G3 lå i vest Lag 9, der indeholdt en del større sten. Dette kan muligvis udgøre fundament og fundamentsopfyld tilhørende konstruktionen G3.

Som nævnt må G1-3 udgøre dele af samme overordnede konstruktion. Hvilken funktion imidlertid de to parallelle mure har haft, synes ikke muligt at afgøre endeligt. Ingen af de to mure virker således særligt kraftigt bygget (udgøres af enkelt- til halvandenstens mure), og i hvert fald G1 består udelukkende af løbere, hvilket ligeledes angiver en skrøbelig konstruktion. De to mure synes således ikke at udgøre de bærende dele af en bygning, men må snarere ses som vanger til et trappeløb eller lignende.

Ud fra 1985-gravningens resultater dateres G1 (=FI), og dermed tillige G2-3, til de første årtier af 1300-tallet.

Brandlag ?

Tæt forbundet med konstruktionen G1-3 var brandlaget Lag 3, der tydeligvis overlejrede G1 og G3, og muligvis omgav G2. Laget fandtes endvidere i gravningens sydlige del liggende i sammenhæng mellem de to konstruktioner. Dette kan også have været tilfældet i den nordlige del, hvor imidlertid den overlejrende grube (Lag 2) forstyrrer billedet i det fritlagte, øvre niveau. Det sandede Lag 3 var kraftigt opblandet med trækul, og indeholdt endvidere enkelte stumper og brøkker af tegl o.a.

På grund af lagets store indhold af trækul blev det tolket som et egentligt brandlag med forbindelse til destruktionen af konstruktionen, hvortil G1-3 hører. Det skal dog bemærkes, at det tilsvarende lag ved undersøgelserne i 1985 (Lag FF) ikke blev anset for et decideret brandlag, men "tilfældig (eller bevidst?) opfyld fra husholdning og smedevirksomhed".

Brandlaget overlejrede som nævnt entydigt konstruktionerne G1 og G3 (ses bl.a. også tydeligt over murværket på fotografierne fra 1985, jf. S/H 85:05:04-3 og dias 2:11-13), og synes at måtte være aflejret umiddelbart efter murens nedbrydning.

Hvorledes laget til gengæld logisk kan forklares i forhold til opfyldslaget Lag 4, er mere uklart. Således afgrænsedes Lag 3 meget tydeligt, nærmest "formet", mod Lag 4, og havde dermed karakter af at være blevet nedgravet heri. Dette ville imidlertid betyde, at Lag 4 har eksisteret forud for Lag 3's opståen, og dermed sandsynligvis samtidig med, at konstruktionen G1-3 mv. stod unedbrudt. For at få det eksisterende billede skal der da have været åbent omkring G1-3, eller alternativt være afgravet omkring disse murkonstruktioner for at brandlaget har kunnet aflejre sig. Omvendt er det muligt, at opfyldslaget er fremkommet senere, og dermed blot overlejrer brandlaget, der dermed i en periode må have ligget frit eksponeret. Dette synes på den anden side kun vanskeligt at kunne have givet de skarpe, tilsyneladende næsten lodrette afgrænsning mellem Lag 3 og Lag 4. Spørgsmålet kan ikke løses ud fra de sporadiske iagttagelser i fladen, men kræver stratigrafisk afdækning af lagene, eller i det mindste et profiltværsnit for at afklare forholdet.

Der blev i 1999 ikke gjort genstandsfund i Lag 3, men laget blev i 1985 ud fra det da fremkomne fundmateriale dateret til de sidste årtier af 1500-årene, måske lidt tidligere (Lag FF).

Grube/Fyldlag

Stort set hele konstruktionen G1-3 overlejredes af opfyldslaget Lag 2 (og 1 ?), der enten udgjorde fyld i en nedgravning, eller et opfyldslag, der blot var sunket i mellemrummet mellem konstruktionerne G1-2 og G3. Muligvis stammer laget/gruben fra en del af aktiviteterne i forbindelse med nedbrydningen af konstruktion G1-3.

Konstruktion G4 og G5

Nordligst i gravningen blotlagdes konstruktion G4 og det muligvis samhørende G5.

G4 var delvist blevet undersøgt i 1985 (= FJ). Atter drejer det sig om en halvandenstens mur, i de øvre skifter sat af tegl i kalkmørtel, i de nedre i mørtel af sandet ler (Lag 13). Teglmuren, der blev blotlagt over knap 2 m, var bevaret i seks skifter og stod på et højt fundament af kampsten. Enkelte steder sås de sidste rester af hvidkalkning på stenene. Dette gjaldt en enkelt sten i murens sydfront (jf. profil), ligesom enkelte steder på murens vestfront (ej registreret).

Østfronten af G4 forblev ved ombygningen i 1999 blotlagt, udgørende nordlige del af forrummet/ludens vestmur.

Konstruktion G5 fremstod stort set kun som et ca. 0,5 m højt kampstensfundament, sat af større og mindre granitsten. Kun et enkelt sted helt mod øst, op mod G4, sås bevarede munkesten liggende i kalkmørtel. Fundamentet havde dog tydeligvis over en længere strækning båret en teglmur, idet der sås tydelige kalkspor efter murforløbet hen over den meget store fundamentssten i øst (denne stens størrelse og meget plane overflade muliggør iøvrigt, at den kan have tjent som tærskelsten). Fundamentet kunne følges over ca. 3,5 m, men var stærkt forstyrret af moderne rørføringer mod vest. Enkelte sten blev bortgravet ved arbejdet i 1999, hvoraf et par blev beordret genindsat (hvilket skete med cementmørtel !!). Fundamentsstenene var lagt i et ca. 20 cm tykt lag af fint sand (Lag 1, sandsynligvis det samme som dækkede G1-3), og stak som nævnt betydeligt mindre dybt end G4.

G4 og G5 må tilsyneladende betragtes som to separate konstruktioner, selv om de (i en periode ?) sandsynligvis har fungeret sammen. Da fylden mellem de to konstruktioner var stærkt udtørret og løs, og derfor næsten faldet helt bort, var stratigrafien mellem de to ikke muligt at afgøre.

De to murforløb G4-5 skal sandsynligvis ses som et (til-)bygning i forbindelse med bygningen med den overhængende kælder umiddelbart nord for, med hvilken de forløber hhv. vinkelret på og parallelt med.

Stratigrafisk lå G5 over opfyldslaget Lag 4, ligesom det i 1985 kunne konstateres, at muren G4 (= FJ) skar Lag 3 (= FF). Murene må således være eftermiddelalderlig, og opført efter konstruktionerne G1-3's nedbrydning omkring slutningen af 1500-årene.

SAMMENFATNING

I forbindelse med reovering af kælder og køkken i "Hotel Vinhuset", blev der foretaget registrering af de derved blotlagte middelalderlige lag og konstruktioner. Der blev således registreret et par profiler ved det middelalderlige trappeløb nordøstligt i den hvælvede kælder (Felt B), hvilket hovedsageligt kun bragte nyt vedrørende topografiske forhold; samt foretaget afrensning og registrering af nyopdukket murværk under køkkengulvet (Felt G). Dele af disse mure var allerede blevet registreret ved undersøgelserne på stedet i 1985 (jf. 1984:700/85).

De fremkomne mure syntes samhörrende i to grupper. De ældste, formentlig fra 1300 tallet, udgøres af de to parallelle forløb G1-3, hvis forholdsvis spinkle mure muligvis har udgjort

vangerne i et trappeløb eller lignende. Disse mure synes nedbrudt (p.gr.a. brand?) i det sene 1500 tal.

Umiddelbart nord for G1-3 fremkom murkonstruktionerne G4 og G5, der tilsammen udgjorde et vinklet forløb med samme orientering som bygningen med den hvælvede kælder umiddelbart nord for. De to mure skal derfor nok ses i forbindelse med disse og opfattes som en tilbygning hertil. G4-5 var stratigrafisk yngre end nedrivningen af G1-3, og udgør således eftermiddelalderlige konstruktioner.

Næstved Museum
11.X.1999

Thomas Roland

TEGNINGSLISTE

- I: Felt B. Profil bag sydvange i trappeløb. 1:20.
- II: Felt B. Profil ved nordvange i trappeløb [tegnet på baggrund af L. Topsøe-Jensen & J. Heine-Andersen, 1984, hvis omrids af den murede trappevange dog viste sig en smule ukorrekt mod øst]. 1:20
- III: Felt G. Fladeplan. 1:20.
- IV: Felt G. Profiltegning af nordlige samt sydlige side af nordlige udgravningsgrøft (incl. opstalt af G4). 1:20.

LAGLISTE

Felt B (1999)

- 1: Moderne opfyldslag samt stabilgrus etc.
- 2: Mørkt brungråt muldet sand.
Fundament til 1850'er muren.
- 3: Let leret kalk.
Formentlig recent.
- 4: Forholdsvis kompakt, heterogent lag af mørkere og lysere gråbrunt, samt gullighvidt let sandet, let muldet(?) ler; delvist strieret(vandafsat?).
Sandsynligvis undergrundsfænomen.
- 5: Stort set som 7, men ganske svagt opblandet med lyst gråbrunt muld(?), især i vest (grænsen mod øst meget vanskelig at erkende).
Sandsynligvis undergrundsfænomen.
- 6: Heterogent rallet/gruset udbredt røddigt grus/sand, med lommer af hvidgult sand.
Undergrund.
- 7: Gul moræneler med enkelte lommer af ralsten og sand.
Undergrund.
- 8: (Stærkt udtørret) brungråt let leret, sandet muld med delvist sammenhængende mørtelrester. Generelt var laget drysset bort, og friske prøver ikke muligt at udtage af frygt for sammenstyrtning af teglsten.
- 9: Heterogent, mørkere brungråt, let leret, sandet muld.
Sandsynligvis recent.

Felt G (1999)

- 1: Fint gråhvidt og hvidgult sand.
Opfyld over brandtomt G1-3 og omkring fundamentssten i G5.

- 2: Hvidgult kraftigt leret sand med en del sten (5-15 cm) og enkelte teglbrokker samt lidt trækul.
(Grube-?)opfyld.
- 3: Mørkt brungråt, stedvist "sort", ganske let leret sand, kraftigt opblandet med trækul samt enkelte stumper og småbrokker af tegl, få kalknister.
Brandlag (?).
- 4: Let "grøn"gråt/gulliggråt, let leret mellemfint sand med få kalknister og ganske få teglstumper.
Opfyld.
- 5: Gulliggråt, forholdsvis fint sand.
Opfyld i G1.
- 6: Let grønligt, gulliggråt forholdsvis leret sand med enkelte mindre sten.
Opfyld i G3.
- 7: Som 6, men en smule muldet.
Opfyld i G3.
- 8: Som 7 (tilsyneladende).
Opfyld i G1.
- 9: Brungråt let muldet sand (? , området stærkt omjokket og vanskelig at beskrive; en større natursten fjernet).
Formentlig fundament til G3?.
- 10: Grågult leret sand med enkelte teglstumper, kalknister og småsten.
Opfyld i fundament G5.
- 11: Som 10, men med større teglstumper og sten (laget stærkt udtørret og ikke mulig at "friske op", da det var det sidste der holdt flere af stenene).
Evt. det samme som 4 (?).
- 12: Brungråt løst sand med en del teglstumper og småsten.
Formentlig bund af nyere opfyldslag.
- 13: Grønligt/gulliggråt sandet ler med få trækuls- og kalknister.
Opfyld i G4, laget ligger endvidere også som mørtel mellem teglen i de bevarede nederste 5-6 skifter !.

FOTOLISTE

S/H; 99:04:06

- 0: Felt G; Oversigt over udgravningsgrøfter, forrest G1, i baggrunden G3, set fra SØ.
- 1-2: Felt G; th.G4, tv.G5 samt G1-2 i forgrunden, set fra SV.
- 3-4: Felt G; Oversigt over nordlige udgravningsgrøft, th. G1-3, midt G5, set fra NV.
- 7-8: Felt G; G3 (norddel), set fra N.
- 9-10: Felt G; G1-2 (norddel).
- 11-14: Felt G; Nordlige udgravningsgrøft, forrest G1-2, bagest G3, set fra Ø.
- 15-16: Felt G; G4-5, set fra NØ.

Dias

- 11-13: Felt G; Oversigt over udgravningsgrøfter, forrest G1, i baggrunden G3, set fra SØ.
- 14-15: Felt G; Oversigt over nordlige udgravningsgrøft, th. G1-3, midt G5, set fra NV.
- 16-17: Felt G; G3 (norddel), set fra SV.
- 18-19: Felt G; G1-2 (norddel), set fra NØ.
- 20-25: Felt G; Nordlige udgravningsgrøft, forrest G1-2, bagest G3, set fra Ø.
- 26-29: Felt G; G4-5, set fra NØ.
- 30-33: Felt G; th.G4, tv.G5 samt G1-2 i forgrunden, set fra SV.